MUSTAQIL TA’LIM TOPSHIRIQLARINI SMART MEZONLARI ASOSIDA DARAJALAB LOYIHALASHNING PEDAGOGIK MEXANIZMI

Madatov Ilhom Yusupovich
Kattaqo‘rg‘on davlat pedagogika institute
O‘quv-uslubiy boshqarma boshlig‘i, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
E-mail: madatov_ilhom@katdpi.uz Tel: +998 97 915 38 30

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.24489235

Annotatsiya: Maqolada talabalarning mustaqil ta’lim topshiriqlarini SMART mezonlari asosida darajalab loyihalash mexanizmi yoritilgan. Tadqiqotning maqsadi topshiriq maqsadi, murakkabligi, bajarish shartlari va baholash mezonlarini o‘zaro muvofiqlashtirishdan iborat. Nazariy tahlil, pedagogik modellashtirish hamda “Inklyuziv ta’lim. Gospital pedagogika” fani topshiriqlarini metodik tahlil qilish asosida uch darajali tanlov tizimi va uni qo‘llashning besh bosqichi tavsiflangan. Natija sifatida topshiriqlarni loyihalash, talaba tanlovini qo‘llab-quvvatlash va refleksiv baholashni birlashtiruvchi metodik yechim taklif etilgan. Modelni qo‘llash shartlari va keyingi empirik tekshirish vazifalari belgilangan.

Kalit so‘zlar: mustaqil ta’lim, SMART mezonlari, darajali topshiriqlar, pedagogik loyihalash, individual yondashuv, konstruktiv muvofiqlik, baholash mezonlari, refleksiya, kasbiy kompetensiya, inklyuziv ta’lim.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ ПРОЕКТИРОВАНИЯ УРОВНЕВЫХ ЗАДАНИЙ ДЛЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ НА ОСНОВЕ КРИТЕРИЕВ SMART

Аннотация: В статье раскрывается механизм проектирования уровневых заданий для самостоятельного обучения студентов на основе критериев SMART. Цель исследования заключается в согласовании цели задания, его сложности, условий выполнения и критериев оценивания. На основе теоретического анализа, педагогического моделирования и методического анализа заданий по дисциплине «Инклюзивное образование. Госпитальная педагогика» описаны система выбора заданий трёх уровней и пять этапов её применения. Предложено методическое решение, объединяющее проектирование заданий, поддержку выбора студента и рефлексивное оценивание. Определены условия применения модели и задачи её последующей эмпирической проверки.

Ключевые слова: самостоятельное обучение, критерии SMART, уровневые задания, педагогическое проектирование, индивидуальный подход, конструктивное согласование, критерии оценивания, рефлексия, профессиональная компетентность, инклюзивное образование.

A PEDAGOGICAL MECHANISM FOR DESIGNING TIERED INDEPENDENT LEARNING TASKS USING SMART CRITERIA

Abstract: The article describes a mechanism for designing tiered independent learning tasks using SMART criteria. The study aims to align task objectives, complexity, completion conditions and assessment criteria. Theoretical analysis, pedagogical modelling and methodological analysis of tasks in the Inclusive Education and Hospital Pedagogy course are used to describe a three-level task choice system and five stages of its application. The proposed methodological framework combines task design, support for student choice and reflective assessment. Conditions for applying the model and priorities for subsequent empirical testing are identified.

Keywords: independent learning, SMART criteria, tiered tasks, instructional design, individual approach, constructive alignment, assessment criteria, reflection, professional competence, inclusive education.

Kirish. Oliy ta’limda mustaqil ta’limning natijadorligi talaba bajaradigan faoliyatning mazmuni va uni tashkil etish shartlariga bog‘liq. Mavzu nomini berish va yakuniy mahsulotni qabul qilishning o‘zi talabaning rejalashtirish, dalillarni tahlil qilish hamda kasbiy vaziyatga yechim ishlab chiqish faoliyatini yetarlicha yo‘naltirmaydi. Shu sababli mustaqil topshiriqda kutilayotgan natija, bajarish jarayoni va baholash talablari oldindan aniqlashtirilishi lozim.

Pedagogik muammo turli tayyorgarlik va qiziqishga ega talabalarga bir xil shakldagi topshiriqlar berilishi bilan ham bog‘liq. Bunda topshiriq ayrim talabalar uchun haddan tashqari sodda, boshqalari uchun esa zarur metodik yordamsiz bajarish qiyin bo‘lishi mumkin. Topshiriqlarni murakkablik darajasiga ko‘ra farqlash va ularga ongli tanlov imkoniyatini kiritish ushbu muammoni hal etishga qaratilgan metodik yechimdir.

Maqolaning maqsadi SMART mezonlarini darajali topshiriqlar bilan uyg‘unlashtirish orqali mustaqil ta’limni loyihalashning pedagogik mexanizmini asoslashdan iborat. Buning uchun modelning nazariy tayanchlari aniqlashtiriladi, topshiriq darajalari tavsiflanadi, uni qo‘llash bosqichlari va baholash shartlari ishlab chiqiladi. Modelning o‘ziga xos jihati maqsadning aniqligi, topshiriq murakkabligi, talaba tanlovi va refleksiyani yagona loyihalash jarayoniga birlashtirishda namoyon bo‘ladi.

Asosiy qism. Tadqiqotda nazariy tahlil, pedagogik modellashtirish va o‘quv topshiriqlarini metodik tahlil qilish usullaridan foydalanildi. Amaliy material sifatida Kattaqo‘rg‘on davlat pedagogika institutida 2025–2026-o‘quv yilida “Inklyuziv ta’lim. Gospital pedagogika” fani uchun ishlab chiqilgan darajali mustaqil ta’lim topshiriqlari olindi. Tahlil topshiriq maqsadining aniqligi, kutiladigan mahsulot, murakkablik, tanlov sharti, bajarish muddati va baholash mezonlarining o‘zaro bog‘liqligiga qaratildi.

Modelning nazariy asoslaridan biri J. Biggsning konstruktiv muvofiqlik yondashuvidir. U o‘quv natijalari, ularni yuzaga chiqaruvchi faoliyat va baholashning mosligini talab qiladi [1]. Masalan, natija “pedagogik vaziyatga mos yechimni asoslash” tarzida belgilansa, topshiriq ham muammoli vaziyat tahlili va dalillangan yechimni talab etishi lozim. Faqat ma’lumotlarni qayta bayon etishga asoslangan mahsulot bunday natijani to‘liq namoyon eta olmaydi.

SMART tushunchasi maqsadlarni aniqlashtirishga xizmat qiladi. G. T. Doran taklif etgan dastlabki talqinda u Specific, Measurable, Assignable, Realistic va Time-related mezonlarini bildirgan [2]. Mazkur modelda ta’lim vazifalariga moslashtirilgan talqin — Specific, Measurable, Achievable, Relevant, Time-bound qo‘llanadi. Bunda aniqlik, o‘lchanish, bajarish imkoniyati, o‘quv natijasiga muvofiqlik va muddat mustaqil topshiriqni ishlab chiqishning o‘zaro bog‘liq mezonlari sifatida qaraladi.

B. Zimmerman o‘zini o‘zi boshqarib o‘rganishda talabaning faol ishtiroki va o‘z faoliyatini tartibga solishiga e’tibor qaratadi [3]. Ushbu yondashuvdan kelib chiqib, darajani tanlash talabaning qaror qabul qilishi, ish rejasini tuzishi va o‘z natijasini tahlil qilishi bilan bog‘lanadi. Tanlov erkinligi o‘qituvchining yo‘naltiruvchi maslahati va aniq baholash mezonlari bilan ta’minlangandagina metodik mazmun kasb etadi.

Taklif etilayotgan mexanizmda SMART mezonlari topshiriqni quyidagicha aniqlashtiradi. Specific — talaba qanday kasbiy harakatni bajarishi va qanday mahsulot taqdim etishi ko‘rsatiladi. Measurable — mahsulot sifati kuzatiladigan belgilar orqali tavsiflanadi. Achievable — topshiriq talabaning tayyorgarligi, ajratilgan vaqt va mavjud resurslarga moslashtiriladi. Relevant — topshiriq fan o‘quv natijasi va kelgusidagi pedagogik faoliyat bilan bog‘lanadi. Time-bound — yakuniy muddat bilan birga zarur oraliq nazorat nuqtalari belgilanadi.

Taklif etilayotgan darajali tizimda quyidagi tartib qo‘llanadi: 1-daraja — murakkab, 2-daraja — o‘rtacha, 3-daraja — oson topshiriqlar. Ushbu raqamlar talabaning qobiliyatiga qo‘yiladigan doimiy baho emas, muayyan topshiriqning murakkabligini anglatadi. Darajalar o‘rtasidagi farq

faqat matn hajmi yoki bajariladigan ishlar sonida emas, talab qilinadigan tahlil chuqurligi, mustaqil qaror va yaratiladigan mahsulotda ifodalanadi.

Birinchi darajada talaba muammoni yaxlit o‘rganib, amaliy mahsulot yaratadi. Bunga inklyuziv ta’lim bo‘yicha o‘qituvchilar uchun metodik ko‘rsatma yoki gospital ta’lim sharoitiga mos o‘quv dasturi loyihasini ishlab chiqish kiradi. Ikkinchi darajada mavjud tajribani tahlil qilish va muayyan vaziyat uchun yechim asoslash ustun turadi: inklyuziv sinfda baholashni tahlil qilish, individual o‘quv rejasining namunasini tuzish yoki resurs o‘qituvchi faoliyatiga oid keys yechish shular jumlasidandir. Uchinchi darajada esa manbalarni saralash, asosiy tushunchalarni tizimlashtirish, qiyosiy jadval va mavzuli taqdimot tayyorlash kabi tayanch faoliyatlar bajariladi.

Tahlil qilingan topshiriqlar tizimida talaba 1-darajadan bitta, 2-darajadan ikkita yoki 3-darajadagi barcha topshiriqlarni bajarish yo‘lini tanlaydi. Bunday tanlovni tashkil etishda yo‘llarning umumiy o‘quv yuklamasi va asosiy natijalarni qamrab olishi oldindan tekshirilishi lozim. Topshiriqlar sonining farqi ularning teng qiymatli ekanini o‘z-o‘zidan bildirmaydi. Har bir yo‘l bo‘yicha erishilishi shart bo‘lgan minimal o‘quv natijalari ko‘rsatilishi, yuqori murakkablikdagi ish esa chuqurroq tahlil va mustaqil yechimni namoyon etishi zarur.

Modelni qo‘llash besh bosqichni qamrab oladi. Birinchi bosqich — diagnostika: talabaning tayanch bilimi, amaliy tajribasi, qiziqishi va resurslardan foydalanish imkoniyati aniqlanadi. Ikkinchi bosqich — rejalashtirish: o‘qituvchi umumiy o‘quv natijasini belgilab, unga mos darajali topshiriqlar va baholash mezonlarini tayyorlaydi; talaba tanlagan yo‘lini qisqacha asoslaydi. Uchinchi bosqich — amalga oshirish: talaba ish rejasiga muvofiq mahsulot yaratadi, oraliq maslahat oladi va zarur tuzatishlar kiritadi. To‘rtinchi bosqich — baholash: mahsulot oldindan berilgan mezonlar bo‘yicha tekshiriladi va talaba o‘z bahosini asoslaydi. Beshinchi bosqich — tahlil va takomillashtirish: qiyinchiliklar umumlashtirilib, keyingi topshiriqlar hamda metodik yordam moslashtiriladi.

Masalan, “Inklyuziv sinfda o‘quvchini baholashni moslashtirish” mavzusida kutiladigan natija sifatida talabaning ta’lim ehtiyojiga mos baholash usulini tanlashi va asoslay olishi belgilanadi. Murakkab darajada u baholash vositalari va individual reja elementlarini birlashtirgan metodik loyiha yaratadi. O‘rtacha darajada berilgan keysdagi to‘siqlarni tahlil qilib, moslashtirish variantini asoslaydi. Oson darajada baholashni moslashtirish usullarini qiyoslaydi va berilgan vaziyat uchun bittasini tanlab izohlaydi. Bu misolda barcha yo‘llar bir tayanch natijaga yo‘naltiriladi, mustaqil loyihalash ko‘lami esa farqlanadi.

Baholashda mavzuga va o‘quv natijasiga moslik, tahlilning dalillanganligi, yechimning amaliy qo‘llanishi, mustaqil yondashuv va bajarish jarayonining izchilligi hisobga olinadi. Har bir mezon uchun sifat darajalarini ifodalovchi tavsiflar berilishi kerak. Masalan, “tahlilning dalillanganligi” faqat manbalar soni bilan emas, ma’lumotlar o‘rtasidagi bog‘lanish va chiqarilgan xulosaning asoslanganligi bilan aniqlanadi. Guruhli topshiriqda umumiy mahsulot bilan birga har bir talabaning hissasi qisqa individual hisobot yoki himoya orqali aniqlashtiriladi.

D. Nicol va D. Macfarlane-Dick shakllantiruvchi baholash hamda qayta aloqaning talabaning o‘z o‘qishini boshqarishiga xizmat qilishini asoslaydi [4]. Modelda ushbu g‘oya oraliq fikr-mulohaza va refleksiv varaqa orqali qo‘llanadi. Talaba unda qaysi maqsadga erishgani, qanday dalil keltirgani, qaysi qiyinchilikka duch kelgani va keyingi ishda nimani o‘zgartirishini yozadi. O‘qituvchi qayta aloqasi mahsulotdagi aniq kamchilik va uni bartaraf etish harakatini ko‘rsatishi lozim.

Metodik tahlil modelda uchta bog‘lanishni ajratishga imkon beradi: o‘quv natijasi bilan mahsulotning mosligi; murakkablik bilan yordam hajmining muvozanati; baholash bilan keyingi takomillashtirishning uzviyligi. Ushbu bog‘lanishlar saqlansa, darajali topshiriq talabaning tanlovini aniq majburiyat va tekshiriladigan natija bilan bog‘laydi. Raqamli ta’lim muhitida topshiriq tavsifi, oraliq mahsulot, o‘qituvchi izohi va qayta ishlangan nusxani bir joyda saqlash ushbu jarayonni kuzatishga yordam berishi mumkin.

Taqdim etilgan natija metodik model va uning qo‘llash tartibidan iborat. Topshiriqlar tizimining ishlab chiqilgani uning o‘quv natijalariga ta’siri statistik tasdiqlanganini anglatmaydi. Samaradorlikni baholash uchun keyingi bosqichda boshlang‘ich tayyorgarlikni hisobga olgan

holda taqqoslash, mustaqil baholovchilar kelishuvini tekshirish, mahsulot sifati va refleksiya ko‘rsatkichlarini kuzatish zarur. Talaba tanlagan daraja bilan natija o‘rtasidagi bog‘liqlikni tahlil qilishda o‘zini o‘zi tanlash omili ham hisobga olinishi kerak.

Xulosa. Mustaqil ta’lim topshiriqlarini SMART mezonlari asosida darajalab loyihalash maqsad, bajarish shartlari, mahsulot va baholashni o‘zaro muvofiqlashtirish imkonini beradi. Taklif etilgan mexanizm uch darajali tanlovni diagnostika, rejalashtirish, amalga oshirish, baholash hamda tahlil va takomillashtirish bosqichlari bilan birlashtiradi. Uning pedagogik mazmuni talabaning tanlovini asoslash, o‘z faoliyatini rejalashtirish va natijasini mezonlar yordamida tahlil qilishida namoyon bo‘ladi.

Amaliyotda har bir topshiriq uchun qisqa yo‘riqnoma, kutiladigan mahsulot, muddat va baholash mezonlarini oldindan taqdim etish; darajalar bo‘yicha umumiy o‘quv natijalari va yuklama muvozanatini tekshirish; oraliq qayta aloqa hamda individual refleksiyani yo‘lga qo‘yish tavsiya etiladi. Mazkur shartlar modelni fan xususiyatlari va talabalar ehtiyojlariga moslashtirishning asosini tashkil qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Biggs J. Enhancing teaching through constructive alignment // Higher Education. 1996. Vol. 32. P. 347–364. DOI: 10.1007/BF00138871.

2. Doran G. T. There’s a S.M.A.R.T. way to write management’s goals and objectives // Management Review. 1981. Vol. 70, No. 11. P. 35–36.

3. Zimmerman B. J. Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview // Theory Into Practice. 2002. Vol. 41, No. 2. P. 64–72. DOI: 10.1207/s15430421tip4102_2.

4. Nicol D. J., Macfarlane-Dick D. Formative assessment and self-regulated learning: a model and seven principles of good feedback practice // Studies in Higher Education. 2006. Vol. 31, No. 2. P. 199–218. DOI: 10.1080/03075070600572090.